

MUZZLARNI PARCHALAGAN QUYOSH

Xoliqov Mirjalol Raxmatulla o'g'li

K.Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

Kino dekoratsiya loyihalash texnologiyasi

ANNOTATSIYA

Usmon Nosirning ayanchli hayoti tasvirlangan asarni sahnadagi talqini va spektakl uchun yaratilgan stenografiya qanday yaralgani, hamda spektaklning kelajakdagi hayoti haqida mushohadalar.

Kalit so'zlar: Pyessa, stenograf, shtanket, pralog, primitiv.

Usmon Nosir albatta bu nomni eshitganda ko'pchilikning ko'z o'ngida shoir sifatidagi mashhur bo'lgan shahs gavdalanadi. Lekin, U.Nosir nafaqat shoir balkim vatani, jamiyati va xalqi uchun jon fido qilgan yuksak vatanparvar insondir. 42 yil bunday qisqa davrda yashab ijod qilib, ijodda o'zini unutilmas nomini qoldirish bilan birga jamiyatning bilim saviyasini oshirishga juda katta hissa qo'shishga ham ulgurdi. To'g'ri avvalambor Olloh tomonida ato etilgan yuksak iqtidor egasi, ammo, inson avvalo o'zligini anglashi lozimdir. Usmon aynan shunday shaxs edi. O'zligini anglagan holda, milliylikini baralla kuyladi. Juda og'ir bo'lgan davrda cheklovlar, buyuruqbozliklar avj olgan davrda albatta ijodkor shahsiga juda qiyin bo'ladi. Hamma jon saqlash ilinjida tepadan kelgan buyuruqlar asosida hayot kechirayotgan davrda Usmon faqat ko'ngil amriga quloq soldi, erkinlikni yozdi, haqiqatni yozdi. Albatta byunday haqiqatlar yuqorida o'tirganlarga yoqmadi. Tabbiyki, xalqni ma'naviyati, madaniyatini, urf-odatlarini yo'q qilishayotgan vaqtda bunday shaxslarning yetishib chiqishi ularning yuritayotgan siyosatiga qarshi chiqish degani edi. Albatta bunday shaxslarni tezroq biryoqlik qilish kerak edi. Shunday shaxslardan biri Usmon Nosir edi.

Ko'p o'tmay Xolambibining qo'liga pul keltirib berishdi. Haykaldek qotib o'tirgan ona qo'lidagi bir dasta pulga qarab yig'lab yubordi. Chunki...Usmon hech yolg'iz yurmasdi. Uyga ham hech qachon yolg'iz kirib kelmasdi; yonida hamisha do'stlari, o'rtoqlari bo'lardi. Kunlarning birida u besh-oltita o'rtoqlarini mehmonga olib keladi. Ona o'choq boshida ovqat tayyorlash bilan ovora bo'ladi... Bir payt Usmon tashqariga chiqib, onasiga qo'shnidan qarz olib bo'lsa-da, do'stlariga sigareta topib keltirishni iltimos qiladi. Yaqinda Qo'qondan ko'chib kelgan Nosir ota hali ishga joylashmagani sababli. oilada yetishmovchilik bo'lsa ham, Xolambibi qo'ni-

qo'shnilardan bironta narsa so'ragani tortinardi. Ona o'g'liga ahvolni tushuntiradi. Shunda Usmon: «Aya, hech uyalma, qarz uziladigan narsa. Hali vaqt keladiki, mening o'ligim ham seni boqadi!» deydi. O'sha kuni bu voqeadan voqif bo'lgan Nosir ota Xolambibining qo'lidagi bittagina uzugini bir xalta sigaretaga almashtirib, Usmonning o'rtoqlariga kiritib yuborgan ekan.¹

Bunday qabih niyatlarini amalga oshirishda Usmonning yaqinlaridan foydalanishdi. Do'stlarining uni sotish eng achinarlisi edi albatta. Qamoqxonaning muzlagan tor xonasida issiq kiyimlarsiz kasalliklarga chalingan Usmon nega, nima uchun bunday azoblarni chekayotganini o'zi va Allohda boshqa hech kimga ayon emasdi. Usmonning xalqparvarligi, jasoratli ekanligi ham uni bu azoblarni tortishiga sabab bo'lgan.

Hozirgi kunda aynan shunday shaxslarning jamiyatimizda yetishmasligi ham yurtimiz taraqqiyotini bir muncha oqsaltirayotgan jabhalaridan biri bo'lib turibdi. Har bir sohada tinimsiz mehnat qilib yetishib chiqayotgan yoshlarimizni aynan Usmon Nosirdek yetuk shaxs qilib tarbiyalasak, yurtimiz kelajagi albatta ishonchli yoshlar qo'lida bo'lishiga ishonsak bo'ladi.

«VKP(b) MKning sekretari Iosif Vissarionovich Stalinga shoir Usmon Nosirdan
ARIZA

Men xalq dushmanlarining bo'htoniga uchradim. Dushmanlarning mish-mishiga qaraganda, go'yo men Sizni haqorat qilganmishman, pessimistik (tushkunlik) ruhida she'rlar yozgan emishman. 1937 yili (14 iyul kuni) O'zSSR NKVD tomonidan hibsga olindim. Tergov aldov usullarini qo'llab, mening tajribasizligimdan foydalanib

¹ Manba: "Yoshlik" jurnali, 1988 yil 9-son

yolg'on aybnomaga meni iqror etish yo'lini tutdi.1936 yilning 5 oktyabrida men Harbiy kollegiyaning ko'chma uchligi oldida menga qo'yilgan yolg'on aybnomani batamom rad etdim. Lekin kollegiya Yozuvchilar soyuzining sobiq rahbari tomonidan sud boshlanishi arafasida bo'ynimga qo'yilgan boshdan-oyoq bo'htondan iborat ko'rgazmaga asoslanib, barcha aybnomalarni inkor etishimga qaramay, ayblash uchun hech qanday faktik material bo'lmasa ham O'zSSR JKning 67, 64—14 moddalari bo'yicha kamina 10 yil qamoq jazosiga hukm qilindi. Jumladan, meni 5 yil siyosiy huquqlardan mahrum etishdi.Bu qaror, bu hukm adolatsizdir.Men 1912 yili tug'ilganman, bolalar uyida tarbiyalanganman, o'sha yerda VLKSM safiga o'tganman. Mening 6 ta she'riy to'plamim, 4 ta tarjima kitobim chop etilgan. Pushkin va Lermontov ijodiy merosidan qilgan tarjimalarim (o'zimning asarim singari) juda yaxshi baholangan.Qamoqda o'tgan 3 yillik umrim mobaynida, barcha qiyinchiliklarga qaramay, men bitta she'riy roman, 3 ta pesa va turkum she'rlar tayyorladim.Men hali yoshman, ijodiy rejalarim bisyor.Menga xalq dushmanlari tuhmat qilishdi!Men mutlaqo asossiz, hech bir aybsiz qamoqda yotibman!Men hayotga qaytishim kerak, ulug' Vatanning to'la huquqli grajdani bo'lishim kerak!Men Sizdan yordam so'rayman.

(imzo) Usmon Nosir1940 yil 20 avgustMuddatni o'tash joyimning adresi: Magadan sh. Xabarovsk o'lkasi, N° 2 Sanoat kombinati»¹.

Doston Xaqberdiyev (rejissyor) bir oy avval qo'limga bir pyessa tutqazdi. Titul varoqda Usmon Nosir deb yozigan pyessa. Pyessani oldimu ikki kun ichida besh marotaba o'qib chiqdim. Bir haftadan so'ng Doston bilan uchrashdik. Pyessa va stenografik yechimlarni muhokamasi uchun. Bu vaqt ichida men uch xil variantda stenografik yechimlar ishlashga ulgurdim. Lekin asarni muhokam qilish o'rniga kutilmaganda boshqa mavzuda so'z ochildi. Doston so'z boshladi: asarni iloji boricha tezroq chiqarishimiz kerak, chunki tez orada mehnat tatiliga chiqamiz o'sha kungacha asarni Madaniyat vazirligining qabul komissiyasiga topshirishimiz kerak deb. Men darhol so'zni bo'lib, shoshmang men tushunmadim ahir biz har tomonlama o'ylangan va badiiy yahlitlikka ega bo'lgan sahna asarini yaratishimiz kerakku dedim. Shunda Doston hozir bu narsalarga vaqtimiz yetmaydi, biz otpuskagacha ulgurishimiz kerak dedi. Men har qancha qarshilik qilsam ham bu qarshiliklar befoyda ekanligini anglagan holda olib kelgan eskizlarimni rejissyorga ko'rsatdim va yechimini ham tushuntirib qo'ydim (mehnatim zoya ketmasiligi uchun).

¹ Manba: *Yoshlik*” jurnali, 1988 yil 9-son

Oradan besh kun o‘tdi. Men rejissyorga boshqa variant olib keldim. Unda sahnada turadigan oddiy uchburchak shakldagi qattiq sahna bezgi hamda sahnadagi shtanketlarda osilib turuvchi oddiy qog‘oz shaklidagi matollar osilgan edi. Bu variant rejissyorga maqul bo‘ldi.

Bu uchburchak shakldagi qattiq sahna bezagining har bitta tomoniga har hil tasvirlar tushirilgan. Bir tomonida poezd vagonini tashqi ko‘rinishi tasvirlangan, ikkinchi tomonida nuragan pahas devori, uchinchi tomonida qamoqxonaning bir xonasini ichki ko‘rinishi, devorda Usmon Nosir yozgan sherlari yopishtirilgn. Shu uchta tasvir tushirilgan qattiq dekoratsiyalar birgalikda sahna markazida spektakl

davomida sahnalar o‘zgarishiga qarab o‘zgarib turadi. Bundan tashqari shtanketlar yordamida sahnaning butun chuqurligi bir qaraganda oddiy oq varoqlar, yana bir qaraganda esa, oq yelkanlarga o‘xshab ketadigan yumshoq dekoratsiyalar bilan egallangan edi. Bu yumshoq dekoratsiya qisimlarida U.Nosirning she‘rlaridan foydalanilgan. Bu varoqlar spektakl pralogidan, spektakl finaligacha har bir ko‘rinishda tepadan pastga qarab tushib keladi va finalda butun sahnani egallaydi. Ya’ni butun sahna oppoq varoqlarga bitilgan Usmon Nosir she‘rlari bilan qoplanadi.

To‘g‘ri bu yechim juda ham soda shaklda ishlangan buni o‘zim tan olaman deyarli hech qanday g‘oya yo‘q. Lekin shunday primitiv dekoratsiya qilinishiga juda ko‘p sabablar bor albatta. Bu teatrni ichiki salohiyatidan va ish boshqaruvidan kelib chiqqan

sabablardir. Albatta bunday kuchli bo‘lmagan spektakllarni yaratishda Madaniyat vazirligining ham qisman hissasi bor. Kuchli bo‘lmagan asarlarni qabul komissiyasidan o‘tkazib yuboraversa va ishlash uchun juda kam muhlat berishining o‘zi juda noto‘g‘ri olib borilayotgan ish tizimidir.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda O‘zbek Millati Usmon Nosirdek mard farzandlariga muhtoj. Bugungi shiddat bilan kechayotgan jarayonlarda millatni , vatanni nomini yuksaklarga chiqishida aynan yoshlarimizni tarbiyalashimiz, ularni badiiy adabiyotgan bo‘lgan muhabbatini oshirishimiz eng oliy maqsadimiz bo‘lmog‘i darkor, ze’ro yoshlarimizni badiiy adabiyotga oshno qilmas ekanmiz ularni jamiyatda o‘zini tutish, vataniga bo‘lgan sadoqat, oilasiga bo‘lgan muhabbat kabi his tuyg‘ularni singdirishimiz juda ham qiyin bo‘ladi. Faqatgina Usmon Nosir emas, balki butun jadidlar davrini qahramonlarini albatta sahnaga spektakllar qilib sahnalashtirish bugungi kunda juda ham zarur deb o‘ylayman. Ze’ro o‘sib kelayotgan yoshlarimizga bobolarimi qanday yetuk inson bo‘lganliklarini ko‘rsatmog‘imiz bizni zimmamizdagi qarzimiz deksak ham o‘rinli bo‘ladi nazarimda. Bugungi jamiyatimizda jadid bobolarimizdek, va albatta o‘zini yoshligini, hayotini, oilasini - jamiyatiga yuqoridan bo‘ladigan zulmlardan qutqarish uchun baxshida aylagan Usmon Nosirdek mard farzandlar qilib tarbiyalashda shunday yetuk jamiyat bunyotkorlariga intilmasdan ilojimiz yo‘q.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. N. Karimov. Usmon Nosir. T.: [„Sharq“](#), 1993
2. Yoshlik” jurnali, 1988 yil 9-son
3. N. Karimov. Usmon Nosirning so‘nggi kunlari. T.: [„Sharq“](#), 1994.
4. www.google.com